

גדולה ירידת גשמים¹

דברים רבה ז ז

מעשה בעובד כוכבים אחד ששאל את רבן יוחנן בן זכאי: אמר לו: אנו יש לנו מועדות ואתם יש לכם מועדות. אנו יש לנו קלנדה, סטורנליה וקרטיסיס², ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות. איזה יום שאנו ואתם שמחים? אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: זה יום ירידת גשמים. מנין? שנאמר: "לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו" (תהלים סה יד). מה כתיב אחריו? "מזמור הריעו לה' כל הארץ" (תהלים סו א).³ – "כהנים, לויים ישראל" לא נאמר, אלא: "כל הארץ".⁴

תענית דף ז עמוד א

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקחיו", ואין לקח אלא תורה, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו". רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקחיו", מי נתלה במי? - הוי אומר: קטן נתלה בגדול.⁵

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיז

אמר ר' תנחום בר חייה גדולה ירידת גשמים ממתן תורה, שמתן תורה שמחה לישראל, וירידת גשמים שמחה לכל העולם, לבהמה ולחיה ולעופות, שנאמר פקדת הארץ ותשוקקיה (תהלים סה י).⁶

תענית דף ח עמוד ב

גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו, שנאמר: "תלמיה רווה נחת גדודיה" (תהלים סה יא).⁷

מסכת ברכות דף לג עמוד א

מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים⁸ ... מאי טעמא? אמר רב יוסף: מתוך ששקולה כתחיית המתים, לפיכך קבעוה בתחיית המתים.⁹

¹ דבר תורה זה מיועד במקור לז' במרחשוון יום בו שואלים את הגשמים (תענית פרק א), אך העדפנו לפרסמו בשבוע בו התגשמו תפילותינו וזכינו לגשמי ברכה ויש על מה לברך. ושנזכה לגשמים רבים נוספים בשנת תהא שנת סיפוק גשמים. ופרשת ויגש תסלח לנו. מה גם שלפי מסורת ירושלמית יש לה קשר לגשמים. אות וסימן הוא בידי זקני ירושלים שאם חל ג' בשבט ביום ו' בשבוע, תהיה זו שנה גשומה. שכן אם קוראים "ויגש" נוטריקון קדימה ואחורה מקבלים: ו' יהיה ג' שבט – שלג גדול יהיה וקור. והשנה ג' בשבט חל ביום שני וכבר הורונו חז"ל: "אין חוששין לסימנים". ובחז"ל שואלים הגשם ב-6 בדצמבר שחל בשבוע שעבר. ראה עבודה זרה פרק א משנה ג: "ואלו אידיהן של גויים: קלנדה וטסרנורה וקרטיסיס". ראה קהתי שם. וכולם חגי הרומאים: קלנדה – Calendae (Calendar) ראש חודש, סטורנליה – Saturnalia חג ראש השנה שחל ב-17 בדצמבר, קרטיסיס או קרטסיס, יום עליית רומא לשלטון, היום בו כבש אבגוסטוס קיסר את אלכסנדריה (1 באוגוסט -30). הכל לקוח מפירוש א. א. הלוי.

² ראה שם סמיכות סוף פרק סה ותחילת פרק סו. ופרק סה עוסק הרבה בגשם: "פקדת ארץ ותשוקקה, רבת תעשרנה פלג א-להים מלא מים וכו'". ראה שם. מקבילה למדרש זה נמצאת בבראשית רבה יג ו (ושם ר' יהושע בן קרחה במקום רבן יוחנן בן זכאי) בהקשר עם בריאת העולם: "ואד יעלה מן הארץ ... כי לא המטיר ה' א-להים על הארץ" וכו'. וכאן בדברים רבה המדרש הוא על הפסוק בדברים כח יב: "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה". לכך יש משמעות חשובה. כי בפסוק יש הבחנה בין הגויים לישראל, בעקבות הגשם והרווחה הכלכלית יתקיים: "והלוית גויים רבים ואתה לא תלוה". בא המדרש ומטשטש את ההבדל, בפרט, כך נראה, לגבי אותם גויים שגרים יחד איתנו בארץ. ראה בבא בתרא כה ע"ב: "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם - גשמים יורדין מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם - אין גשמים יורדין מאוצר טוב". וזה אולי גם נפקא מיניה להלכה כפי שנראה בהמשך.

³ השווה עם הגמרא בבבא קמא דף לח ע"א: "תניא רבי מאיר אומר: מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה) - כוהנים ולויים וישראלים לא נאמר, אלא אדם. הא למדת, שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". ועל ההשוואה בין גשם לתורה, נראה בהמשך.

⁴ התורה (הקטן) נתלית במטר (הגדול). אבל נראה שהמכילתא לא כל כך אוהב את דברי רבא וטוען שזה רק דרך משל ומליצה: "אתה אומר: "אריה שאג מי לא יירא ה' אלקים דבר מי לא יינבא" (עמוס ג ח) - אפשר לבריותיו כמותו? אלא משמיעין את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו אתה אומר: "יערוף כמטר לקחיו" - אפשר שהגשמים גדולים מן התורה שהוא מושלה בהן? אלא משמיעין את האזן מה שיכולה לשמע" (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט פסוק יח). יש כאן עניין דרשני כללי ועקרוני: לעולם אין המשל יכול להיות "גדול" מהנמשל. האם ייתכן שרבה שהוא אמורא, לא הכיר את מדרש התנאים מכילתא דרשב"י?

⁵ מדרש זה יכול אולי לפשר בין שתי הדעות הנ"ל. אין כאן השוואה ערכית (אנכית) עם התורה – מה עדיף חומר או רוח - אלא השוואה פשוטה ומציאותית (רוחבית). אי אפשר לחלוק על כך שמהמטר נהנים כולם ולא רק עם ישראל ותלמידי חכמים שבו. ואולי מכאן דרש חדש ל"יערוף כמטר לקחיו" שלעתיד לבוא גם התורה תהיה אוניברסלית ורחבה לכל האנושות כמו המטר. ראה דברינו בפרשת יתרו תש"ס: תורה לאומית מול תורה אוניברסלית.

⁶ אנחנו עדיין בתהלים פרק סה. פשט הפסוק מדבר על הגשם המרווה את האדמה ומשנה את פניה. "גדודיה" הם התלמים והחריצים, או הגבשושיות והתלים (ראה דעת מקרא). אבל פשט זה לא ימנע מהדרשן לחשוב על גדודי המלחמה – הגייסות – שבימות הגשמים אולי נלחמים קצת פחות וגם זו לטובה ...

תענית דף ב עמוד א

אמר רבי יוחנן: שלשה מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים.¹⁰

בראשית רבה פרשה יג

"כי לא המטיר ה' א-להים על הארץ" - מזכיר שם מלא על עולם מלא.¹¹ א"ר חלפאי: כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים. אמר ר' שמעון בר יוחאי: שלושה דברים שקולים זה בזה, ואלו הם: ארץ, אדם ומטר... שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ ואם אין שניהם אין אדם. אמר ר' הושעיה: קשה היא גבורת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית. "וואדם אין לעבוד את האדמה" - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלהו וכחוני המעגל.¹²

מסכת ברכות דף נט עמוד ב

משנה: על הגשמים אומר ברוך הטוב והמטיב ...

גמרא: אימתי מברכים על הגשמים? – משיצא חתן לקראת כלה¹³ ... מאי מברכין? אמר רב יהודה: מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: אילו פיננו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' א-להינו... ברוך אתה ה' רוב ההודאות ... אמר רבא: אימא: האל ההודאות.¹⁴

שולחן ערוך אורח חיים סימן רכא

(א) אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים, מברכים עליהם אף ע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה. משירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו (עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה.

הגה: ומה שאין אנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים, משום דמדינות אלו תדירים בגשמים ואינן נעצרין כל כך.¹⁵
(ב) ומה מברך? אם אין לו שדה אומר: מודים אנחנו לך ה' א-להינו על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ואילו פיננו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו, וחותרם: בא"י אל רוב ההודאות; ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר, מברך הטוב והמטיב; ואם אין לו שותף בשדה מברך שהחינו.¹⁶

מסכת תענית פרק ג משנה ט

מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון: צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול.¹⁷

שבת שלום וחורף טוב**מחלקי המים**

⁸ בברכה השנייה של תפילת שמונה עשרה, גבורות: אתה גיבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע, משיב הרוח ומוריד הגשם. ראה בירושלמי תענית פרק א דף סג ה"א: "א"ר יהושע הואיל ואין הגשמים סימן ברכה בחג למה הוא מזכיר אמ' לו רבי אליעזר אף הוא אינו או' אלא משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו בעונתן הן חביבין כתחיית המתים".

⁹ בדומה להשוואה עם התורה לעיל, כך גם כאן, יש לנו דעה קיצונית יותר, ראה תענית ז ע"א: "אמר רבי אבהו: גדול יום הגשמים מתחיית המתים, דאילו תחיית המתים לצדיקים, ואילו גשמים - בין לצדיקים בין לרשעים".

¹⁰ "חיה" היא היולדת. שלושה מפתחות אלה מקיפים את כל חיי האדם: הלידה מצד אחד, המיתה מצד שני והגשם באמצע.

¹¹ שם מלא - ה' א-להים, שם הוי"ה ושם אדנות. כמו "ביום עשות ה' א-להים ארץ ושמים".

¹² שיעדו להתפלל על הגשם. ועל מתפללי גשם אחרים, כגון אבא חלקיה, ר' חנינא בן דוסא, מלמדי תינוקות, עושי קידוש ברבים ועוד ראה תענית פרק שלישי, בפרט דף כד שם.

¹³ מה היא כמות הגשם שירדה שראוי לברך עליה? ראה רש"י ושטיינזלץ שם ובראשית רבה יג ג. ואלה ה"אבעבועות" שלהלן.

¹⁴ ובירושלמי ברכות פרק ט דף יד ה"ב מציע נוסח נוסף: "מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת ממנימען זו מזו ... ולא עוד אלא שהוא מורידן במידה ... ר' יוסי בר יעקב ... נחת מיטרא ושמע קליה. אמר: אלף אלפין וריבי ריבון חייבין להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחייבים".

הפתרון לנוסחאות שונות אלה הוא בהבדלים מעשיים כגון בין מי ששמע שירד גשם ומי שראה במו עיניו, או בין מי שיש לו קרקע ובין מי שאין לו ועוד, כפי שנראה בהמשך להלכה. וברא"ש ברכות פרק ט סימן טז יש דיון לגבי ברכה על קנייה של דבר חדש ששמח בקנייתו אבל עדיין לא השתמש בו. והוא משווה זאת עם ברכת ההודיה על הגשם שעיקר ההנאה באה רק מאוחר יותר, ואלה דבריו: "וגם משמע בירושלמי דבשעת קנייה יש לו לברך אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא

שמח בקנייתו כדרך שמברכים על הגשמים בשעת ירידתן אע"פ שאין הנאתן ניכרת מיד".

¹⁵ אז אולי מששבנו לארצנו צריך לחזור ולשנן ברכות אלה שנדמה שאינן מורגלות בפינו.

¹⁶ וכן הוא ברמב"ם הלכות ברכות י ה ושם מסיים: "ברוך אתה יי' אל רוב ההודאות והתשבחות".

¹⁷ אז מה לנו פשוט מלקחת ספר תהלים ולקרוא בו את הלל הגדול בפרק קלו: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ... הודו לאדוני האדונים ... לרוקע הארץ על המים ... נותן לחם לכל בשר ... כי לעולם חסדו". אבל להלכה נראה שזה רק אם ירד הגשם באמצע התענית והפסיקו להתענות. ראה בית יוסף אורח חיים סימן תקעה.